

Sosiaali- ja terveysministeriölle ja valtiovarainministeriölle

Pyydettyinä lausuntonaan luonnoksesta valinnanvapauslainsäädännöstä annettavaksi hallituksen esitykseksi (STM068:00/2015) Väestöliitto ry lausuu kunnioittaen seuraavaa.

Väestöliitto haluaa lausunnossaan nostaa esiin seuraavat luonnokseen liittyvät näkökohdat:

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus on mielestämme sinänsä tarpeellinen, sillä se on välttämätön, jotta yhdenvertaiset palvelut voidaan tulevaisuudessa turvata, mutta epäilemme, voidaanko luonnoksessa esitetyillä toteutusmuodoilla saavuttaa esitetyt yhdenvertaisuuteen sekä terveyserojen ja kustannusten kasvun hillintään liittyvät tavoitteet.

Asiakkaiden valinnanvapauden lisääminen heidän omissa palveluissaan on arvokas ja kannatettava tavoite, mutta sen pitäisi kuitenkin olla toissijainen tavoite, ensisijaisen tavoitteen ollessa yhdenvertaisuuden edistäminen ja laadukkaiden sote-palveluiden turvaaminen kaikille eri puolilla maata ja potilaan taustasta riippumatta. Valinnanvapauden sisältyy myös suuria riskejä, kuten tästä lausunnosta ilmenee.

Luonnoksessa jää epäselväksi, miten palveluiden yhteensovittaminen käytännössä toteutettaisiin.

Uudistus herättää myös kysymyksiä siitä, jäävätkö pienet kunnat sen myötä isompien jalkoihin, ja miten tämä voitaisiin estää.

Luonnoksessa luodaan uusi hallinnollinen väliporras, mistä seuraa huomattavasti lisää työtä ja kustannuksia. Myös itse uudistus lisää niitä. Tarvitaan esim. uusi työntekijäryhmä, palveluohjaajat ja asiakasneuvojat, takaamaan itse omaa valinnanvapauttaan käyttämään kykenemättömien ja usein myös runsaasti palveluja tarvitsevien ihmisten palvelujen integraatio ja niiden toimivuus. Huolena on myös, löytyykö näitä sote-alan asiantuntijoita riittävästi. Tarvitaan laadunvarmistus- ja seurantajärjestelmiä, joita varten oltava asiantuntevaa henkilökuntaa, sekä viestinnän osaajia jotka varmistavat laatu- ja tiedon välittämisen potilaille ja asiakkaille. Tarvitaan kansalaiskoulutusta, jotta ihmiset käyttäytyisivät terveyspalveluiden kuluttajina rationaalisesti eivätkä mielikuviin perustuen. Mielestämme on vaikea nähdä, miten sote-menojen kasvu hidastuisi kaikkien näiden kustannuksia synnyttävien tekijöiden avulla. Palvelujen tuottajien kannattaa pyrkiä tavoittamaan tietyt asiakasryhmät, ja siksi myös sote-palvelujen mainonnan kulut tulevat kasvamaan.

Luonnos on mielestämme keskeneräinen. Lausunnon antajat eivät ehkä kaikilta osin voi reagoida kannaltaan olennaisiin seikkoihin. Katsomme, että hallituksen tulisi julkistaa lausunnotkierroksen aikana siihen mahdollisesti tehty/tehtävät muutokset, ja myös niihin tulisi olla mahdollisuus ottaa kantaa. Uudistuksen arvioimisen kannalta on välttämätöntä, että laaditaan asianmukaiset arviot lopullisen lakiehdotuksen vaikutuksista eri väestöryhmien palveluihin, ammattihenkilöiden asemaan, palveluntuottajien hallinnolliseen taakkaan ja lisäkustannuksiin sekä viranomaisten tehtäviin.

Uudistus on erittäin merkittävä ja kauaskantoinen. Siksi sen toteuttaminen edellyttää mahdollisimman suurta avoimuutta ja sen varmistamista, että kaikki yhteiskuntamme jäsenet voivat ottaa siihen kantaa ja osallistua sen valmisteluun. Katsomme, että asian parlamentaarinen valmistelu tuntuisi kestävimältä lähestymistavalta tämän kokoluokan asiassa.

Mielestämme on jo pelkästään kansalaisten oikeusturvan kannalta mahdotonta, että perusoikeuksien toteutumiseen voisi liittyä sellaisia katkoja, kuin mitä toimeentulotuki uudistuksessa on annettu tapahtua. Nämä johtuivat ilmeisesti siitä, ettei uusia toimintamalleja ehditty testata uudistuksen käyttöönoton yhteydessä riittävästi. Toimeentulouudistuksen tuomat kokemukset puhuvat Väestöliiton mielestä erittäin voimakkaasti sen puolesta, että sote-uudistus tulisi saattaa voimaan alueittain ja vasta riittävien kokeilujaksojen jälkeen.

Luonnoksen keskeinen arviointikriteeri on se, toteuttaako se uudistuksen tavoitteet, eli mahdollistaako se yhdenvertaisuuden palveluissa ja toteuttaako se hyvinvointi- ja terveyserojen kaventamisen sekä kustannusten kasvun taittumisen. Siitä, toteutuvatko nämä tavoitteet, on jo nyt esitetty julkisuudessa erittäin voimakkaista epäilyksiä. Siksi uudistus olisi mielestämme vaiheistettava uudelleen ja haettava uusia, tavoitteet paremmin täyttäviä ratkaisuja.

Sote-palvelut tukevat osallisuutta yhteiskunnassa ja niiden hyvän toteuttamisen myötä erilliselle ja jälkikäteiselle syrjäytymisen ehkäisemiselle jää vähemmän tarvetta. Siksi juuri hauraiden asiakasryhmien palvelutarpeiden toteuttamiseen tulee mielestämme kiinnittää erityistä huomiota.

Uudistus vahvistaisi toteutuessaan järjestelmätasolla ja asiakaskohtaisesti jakolinjaa sosiaali- ja terveystalvelujen kesken sekä myös terveystalvelujen sisällä. Sen myötä paljon talveluja tarvitsevat asioisivat sekä perus- että erityistasolla joko yhtiössä tai liikelaitoksissa taikka jopa molemmissa. Tämä aiheuttaisi todennäköisesti erittäin suurta sekaannusta, ellei asiaan liittyvää tiedotusta ja ohjeistusta hoideta riittävän hyvin.

Lapsiperheet ovat yksi ryhmä, jonka talvelut tulisivat luonnoksessa jakaantumaan epäselvällä tavalla. He ovat myös ryhmä, joka käyttää paljon sosiaali- ja terveystalveluja ja on niistä joskus hyvinkin riippuvainen. Epäselvyys aiheuttaisi lisää huolta ja vaivaa erityisesti ryhmän jo muutenkin vaikeassa asemassa oleville jäsenille. Tämä on mielestämme perusteltu syy ottaa lisää aikaa asian valmistelulle. Lasten, nuorten ja perheiden talvelujen tuotantomallin tulee mahdollistaa hallituksen LAPE-kärki-hankkeen tarkoittamat talvelujen uudistukset ja tukea niitä.

Uudistus aiheuttaisi erityisesti sosiaalitalveluja käyttäville perheille suuria haasteita. Erityisesti sosiaalista tukea eniten tarvitsevat, haavoittuvassa asemassa olevat perheet menettäisivät heille tutut talveluväylät. Tekemässämme työssä perheiden parissa tämä tulisi todennäköisesti näkymään perheiden lisääntyvänä avun tarpeena.

Väestöliitto kannattaa neuvolatoiminnan pitämistä valinnanvapauden ulkopuolella. Emme näe perusteita sille, että sen siirtäminen valinnanvapauden piiriin lisäisi perheiden nykyjärjestelmästä saamia hyötyjä tai etuuksia.

Emme kannata sitä, että alaikäinen voisi 12 vuotta täytettyään valita talveluntuottajan itse. Tämän ikäiselle lapsella ei mielestämme ole riittäviä edellytyksiä rationaalisesti ottaa huomioon ja punnita kaikkia mahdollisia talveluntuottajan valintaan liittyviä kysymyksiä. Valinta voi olla vaikeaa jopa täysi-ikäisellekin. 12-vuotias on yhä kiinteä osa perhettä ja hän tarvitsee vielä paljon sen tukea ja turvaa. Ei ole lapsen etu, että häntä tässä asiassa kohdellaan itsestään vastuussa olevana yksilönä. Esitämme mallia, jossa huoltaja päättäisi lapsen sote-keskuksen valinnasta esim. 15-vuotiaaksi asti.

Henkilökohtainen budjetointi on tärkeä avaus. Sen kohdalla, samoin kuin seteleissä, tulisi varmistaa riittävät riskinhallintamekanismit säästötarpeiden varalta. Henkilökohtainen budjetti ei välttämättä kata asiakkaan koko tarvetta, jolloin voi olla, että entistä suurempi osa kuluista menisi asiakkaan omasta taskusta. Voi myös olla helpompi kohdistaa säästöjä yksilöihin kuin yhtiöihin. Asiaa olisi mielestämme syytä tutkia lisää.

Pienten ja keskisuurten yritysten sote-talveluntuottajina toimimisen yksi edellytys on, että niiden hallinnolliset tehtävät ovat kohtuullisia ja aina asiakkaiden talvelujen kannalta perusteltuja. Hallinnollisista vaatimuksista ei tule aiheutua kohtuutonta kustannusrasitusta yrityksille ja sitä kautta koko sote-järjestelmälle. Uudistuksessa kuntien talvelut yhtiötettäisiin ja samalla keskeisille sote-yrityksille asetettaisiin viranomaisvastuuseen rinnastettavia velvoitteita. Mielestämme voidaan siksi kysyä, onko yhtiöittäminen kuitenkin loppuun harkittu toimenpide sote-ympäristössä.

Äskettäin lausunnolla ollut ehdotus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietolaiksi sisältää merkittävän muutoksen asiakkaan mahdollisuuksiin vaikuttaa omien tietojensa käyttöön sote-palveluissa maakunnan alueella. Sen mukaan maakunta olisi yksi rekisterinpitäjä ja asiakkaalla olisi oikeus kieltää rekisterinpitäjää luovuttamasta häntä koskevia asiakastietoja toiselle rekisterinpitäjälle. Rekisterinpitäjän sisällä asiakkaalla taas ei olisi tätä kiello-oikeutta, mikä tarkoittaa siis viranomais- ja palveluntuottajalähtöistä tietojen käyttöoikeuksien määrittelyä. Esitetyn muutoksen perusteluna on mm. potilasturvallisuus. Muutos on mielestämme ristiriidassa valinnanvapauslain-säädännössä korostetun asiakkaan itsemääräämisen vahvistamisen kanssa. Rekisterinpitäjän alueellinen ja sisällöllinen laajentaminen voi johtaa siihen, että julkisesti rahoitettujen sote-markkinoiden rinnalla arkaluonteisissa palveluissa vahvistuisivat hyvin toimentulevien asiakkaiden itse maksamat palvelut, kun taas pienituloiset joutuisivat tyytymään tietojensa jakoon järjestelmän ehdoilla. Tätä ei mielestämme voida pitää hyväksyttävänä.

Oma erityinen ongelmansa on siirtyminen vanhasta järjestelmästä uuteen. Tästä voi pahimmassa tapauksessa seurata toimeentulotukiudistussiirtymää vastaava kaaos, mutta tässä tapauksessa kuntien sosiaalitoimistoja vastaavaa korjaavaa tahoa ei olisi enää tarjolla. Asia on siis tarpeen hoitaa erittäin hyvin ja huolellisesti.

Kuntien sosiaalitoimistojen tulisi jatkaa palvelusetelien jakoa, vaikka maksusitoumuksia tehtäisiin vain vuoden 2018 loppuun, koska uusia tuen arviointeja ja päätöksiä palveluista voitaisiin tehdä aikaisintaan kolmen kuukauden kuluttua. Setelien saanti myös siirtymäaikana tulee turvata. Vaarana on palvelujen tyhjiö, mikä voi joissain tapauksissa olla jopa yhteiskunnallisesti vaarallinen tila.

Myös riittävä neuvonta ja ohjaus on välttämätön edellytys siirtymän onnistumiselle.

On myös syytä kantaa huolta palveluntuottajien asemasta. Kuka maksaa siirtymäajan kustannukset? Ala on voimakkaasti työntekijävaltainen ja sillä on suuret kiinteät kustannukset. Vaarana on, että tuntityöntekijät hakeutuvat pois alalta, ellei töitä ole riittävästi tarjolla. Uuden koulutetun työvoiman saaminen vie aikansa, eikä tarvetta voida korvata kouluttamattomalla työvoimalla. Asiakastyön laiminlyönnistä seuraisi palveluntuottajalle sanktioita, koska asiakkaat ilmoittaisivat huonosta palvelusta.

Väestöliitto katsoo, että ollakseen ihmisten näkökulmasta mielekäs uudistuksen täytyisi tuoda heille hyötyjä: entistä helpommin ymmärrettävät ja saavutettavat palvelut, jotka tuottavat entistä parempia tuloksia lähellä, edullisesti ja toimivasti.

Helsinki 28.3.2017

VÄESTÖLIITTO RY

Maria Kaisa Aula
puheenjohtaja

Eija Koivuranta
toimitusjohtaja